

פרשת האזינו שנת תשפ"ז

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הוואיל משה וש"ס

הוואיל משה

התורה המה קיימם, ועכצ"ל דאין העולם עומד בזכות התורה
דהקרא אם לא בריתי וגו' קאי על מצוות מלה, ומהשתא אין
ללמוד ממלה דפקוח נפש דוחה שבת, ולכן נסתפק בד"ז אם
ספק נפשות דוחה שבת עכ"ד, וכ"כ החת"ס בספר תורת משה
(מה שודש בבר מצוה של).

ועפ"י דרכו אפשר לומר באו"א, דבתוס' יו"ט במסכת נדרים
(שם) הקשה, אהא דאמרינן דהפסוק אם לא בריתי יומם ולילה
וגו' קאי על מצות מלה, דהא קי"ל אין מלין אלא ביום, ואיך
קאמר אם לא בריתי יומם ולילה עי"ש, וכתב בספר חוט
המשולש פרשת לך (שער הפס) לתרץ, דאי ס"ל דמלה שלא
בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה א"ש, כיון דעכ"פ אשכחן
מצוה זו גם בלילה דהיינו במלה שלא בזמנה, שפר שיך
לומר אם לא בריתי יומם ולילה וגו', משא"כ למ"ד דס"ל
דמלה שלא בזמנה אינה נוהגת אלא ביום, א"א לומר דקאי על
מלה עי"ש.

ולכאורה יש להכריח כהמ"ד דס"ל דמלה שלב"ז נוהגת אף
בלילה, דאיתא במסכת קדושין (ף כ"ט), דנשים פטורות ממ"ע
דמלה דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו
אלקם ודרשנן אותו ולא אותה, והקשו התוס' דלמ"ל קרא
דנשים פטורות תיפ"ל דהוה מ"ע שהז"ג שנימול בשמיני
ללדתו ונשים פטורות, וי"ל דכיון דמום השמיני והלאה אין
לה הפסק לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי מעשהז"ג הוא דאין
מלין אלא ביום, וי"ל דאיתא כמ"ד התם דמלה שלא בזמנה
נוהגת בין ביום ובין בלילה, עכ"ד, הרי לן דמלה שלב"ז
נוהגת אף בלילה, וי"ל דהקרא אם לא בריתי קאי אמלה.

אך התוס' במסכת מגילה (ף ב) ד"ה דכתיב תירצו, דלכן צריכין
הקרא דאותו למעט נשים ממצ"ע דמלה, דאי לאו אותו הו"א
דהא דאמרינן דנשים פטורות ממצות עשה שהז"ג היינו היכא
דליכא כרת, דומא דמצוה ושמחה והקהל דלית בהו כרת
ומעיייהו ממעטנן נשים, אבל מלה שש בה כרת ונכרתו עליה
י"ג ברייתות הו"א דנשים חייבות למול את בניהו אף היכא
דהוא מצות עשה שהז"ג, קמ"ל קרא דאותו דפטורות עי"ש,
ומעתה אין הכרח לומר דמלה שלב"ז נוהגת אף בלילה, דאף
אי ס"ל דנוהג רק ביום, צריכין קרא אותו ולא אותה, משום
דבמלה ליכא פטור מטעם דהוא מצות עשה שהז"ג, כיון
דהוא עשה שש בו כרת.

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי: ואיתא
במדרש רבה (פרשה י"א), הלכה, אדם מישראל שהיה חושש
באזינו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת, כך שנו
חכמים כל שספק נפשות דוחה את השבת וכו' עי"ש,
ותמוה השיכות לפרשתן.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר כסף נבחר (בפרשתן) לבאר שיכות
שאלת המדרש לקרא האזינו השמים, דאיתא במסכת יומא (ף
פ"ה), וכבר היה ר' ישמעאל ור"ע וראב"ע מהלכין בדרך וכו',
נשאלה שאלה זו בפניהם, מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת,
נענה ר' ישמעאל ואמר אם במחלת וכו', נענה ר"ע ואמר וכי
ייד אש על רעהו וגו', נענה ר"א ואמר ומה מלה שהיא אחד
מרמ"ח איברים שבאדם דוחה את השבת ק"ו לכל גופו שדוחה
את השבת וכו' עי"ש.

ולכאורה יש להקשות דהיאך מצינו למלף ממלה, הא איתא
במסכת נדרים (ף ל"ב), גדולה מלה שאלמלא מלה לא נתקיימו
שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים
וארץ לא שמתי עי"ש, וא"כ י"ל דרק מלה גדול כוחה לדחות
את השבת שהרי עליה העולם עומד, משא"כ בשאר אברים אין
מחללין עליהם שבת.

אמנם בגמרא (שם) איתא ופליגא דרב אליעזר, דר' אליעזר
דריש להאי קרא דקאי על התורה דאלמלא תורה לא נתקיימו
שמים וארץ, ולדידיה דלא קאי קרא על מלה שפר מצינו
למלף ק"ו ממלה.

ואיתא במסכת עבודה זרה (ף ג), דלעתיד לבוא יעמדו אומות
העולם לפני הקב"ה ויטענו, ישראל שקבלוה היכן קיימהו,
אמר להם הקב"ה, אני מעיד בהם שקיימו את התורה, אומרים
לפניו, כלום יש אב שמעיד על בנו דכתיב בני בכורי ישראל,
אמר להם הקב"ה, שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה
כולה, אומרים לפניו, רבש"ע, שמים וארץ נוגעים בעדותן
שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי
וכו' עי"ש.

והשתא מבאר, דכיון דאמר קרא האזינו השמים ואדברה וגו'
היינו דהמה יהיו עדים בדבר כמש"כ רש"ז, וקשה היאך
יוכלו להעיד הלא נוגעין בעדותן הן שהרי בזכות שמקיימם

א"כ י"ל דמערקך הדין החוב דוד בהם קאי על החולה בעצמו שצריך להציל נפשו, דהא בלשון יחיד הוא דכתיב אשר יעשה אותם האדם ודו בהם, דנצטווה החולה בעצמו ששמור נפשו, ורק היכא שאינו יכול להציל את עצמו בלבדו, אז אמרינן דגם אחרים חייבים להצילו, אבל אם הוא מלאכה קלה מאוד שאפשר להחולה לעשות בעצמו בלי טרחא כלל, מחוייב החולה לעשות בעצמו עיי"ש, והוא חדוש גדול ולא הוזכר בפוסקים כלל, ומסתמת לשון השו"ע והפוסקים מחללין שבת עבור חולה, משמע שלכתחלה מחללים אחרים בעבורו, [ועיין בספר תוספת יוהכ"פ (ד"ה אדם שחאק) מש"כ בזה עיי"ש], וכתב שם די"ל דזה תליא בהלימודים שם דפקוח נפש דוחה שבת, דלמ"ד דיליף מודו בהם י"ל דקאי על החולה עצמו, משא"כ אי ילפינן מלימודים אחרים י"ל דקאי על אחרים, וכתב די"ל שבה נסתפק המדרש אם כשיכול להציל עצמו רשאים אחרים לחלל בשבילו, ולכן נקט שאלתו בחולה באזנו, שבריא בשאר אברי הגוף ויכול לעשות בעצמו עיי"ש.

אך עיין בספר תוספת יוהכ"פ (ד"ה אדם שחאק) שכתב וז"ל, וקשה דמה ראייה יש מקרא דוד בהם דפקו"נ דוחה שבת, דילמא הקרא מיירי על האדם עצמו דאינו חייב לקיים המצות אם הוא אנוס והולך למות בעבור שמירת המצות אלא יעבור עליהם, אבל שחלל שבת ישראל זה על ישראל חברו מע"ל, וי"ל דמדיוקא דקרא ילפינן לה, דהו"ל אשר תעשו אותם ותדו בהם דהוי לשון רבים, כעין רישא דקרא דכתיב ושמרתם את חקו, השתא דשני קרא בדיבוריה משמע דבא ללמד שחללו שבת שאר אנשים להציל לחבריהם, וקרא הכי קאמר אימתי אני אומר ושמרתם את חקו, כלומר שלא תחללו את השבת בעבור חבריכם, רק כאשר ודו בהם היינו במקום שחבריכם אינו מסוכן, אבל אם חבריכם לא יודה דהיינו במקום סכנת נפשות לא תשמרו את חקו, ובאר בזה הא דאמרינן שם אמר רבא לכולהו אית ליה פרכא לבר מדשמואל וכו' וחזר ואמר דשמואל ודאי לית ליה פרכא, דרצה לרמוז בזה דגם דברי שמואל לכאורה יש פרכא, אבל לפי האמת לי"ל פרכא דהקרא מדוקדק לשמואל כדפרישת עכ"ד.

ובזה יבאר שאלת המדרש, דכיון שאמר הכתוב האזינו השמעם ואדברה וגו', ולכאורה היאך נישא פנינו לעתיד לבוא והרי העדים קיימים, והתשובה לזה דהקב"ה יעבירן דהו"ל כנקטעה יד העדים דפטור, דנקטנן כשמואל דלא ילפינן מרוצח וגואל הדם, משום דשכהבכ"א אין מלמדין, ולפי"ז ילפינן פטורא דנשים ממעשהו"ג ממצה והקהל, ולפי"ז י"ל דבעשה שש בו כרת נשים חייבות במעשהו"ג, וי"ל דמילה שלא בזמנה אינו נוהג אלא ביום, ומעתה הקרא אם לא בריתי וגו' לא קאי על מצות מילה, ומעתה שפר מצינו למגמר מנה דפקוח נפש דוחה שבת, וכיון דילפינן ממילה ולא מודו בהם, מעתה י"ל דגם כשהחולה בעצמו מסוגל להציל עצמו רשאים אחרים לחלל השבת בעבורו, ולכן נתעורר המדרש לשאול בחולה באזנו, שבריא בשאר אברי הגוף ויכול לעשות בעצמו אם דוחה שבת, והשיב כך שנו חכמים כל שספק נפשות דוחה את השבת, שמצות שבת נדחה לגמרי בשביל החולה ודו"ק.

והנה מקור הך דינא דנשים פטורות ממצות עשה שהו"ג מהיכא ילפינן לה, איתא במסכת קדושין (דף ל"ה) דתליא בפלוגתא, דאי ס"ל דשני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין, אז ילפינן ממצה והקהל דנשים חייבות אף דהוי מ"ע שהו"ג, והוי מצה והקהל שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין, ורק התם חייבות משא"כ בכה"ת אמרינן דנשים פטורות במ"ע שהו"ג, משא"כ למאן דס"ל דשני כתובים הבכ"א מלמדין ילפינן דנשים פטורות ממ"ע שהו"ג מדווקאשה כל התורה כולה לתפילין, מה תפילין מעשהו"ג ונשים פטורות, אף כל מעשהו"ג נשים פטורות עיי"ש.

וכתב בספר אור חדש עמ"ס קדושין (שם), דמה שכתבו התוס' דבעשה שש בו כרת נשים חייבות אף דהוי עשהו"ג, א"ש רק אי ילפינן פטורא דמצות עשה שהו"ג ממצה והקהל ומשום דהוי שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, משא"כ למ"ד דשני כתובים הבאים כאחד מלמדין וילפינן דנשים פטורות ממעשהו"ג משום דאיתקש כה"ת כולה לתפילין, וכיון דקי"ל דאין היקש למחצה ל"ש לחלק ולומר דבעשה שש בו כרת נשים חייבות, רק אמרינן דאף היכא דהוא עשה שש בו כרת נשים פטורות היכא דהוי זמן גרמא עיי"ש.

ובדברי תורה (שנה ד') כתב לבאר מה דאיתא בספרי (בפרשת), עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה, רבש"ע, הרי עדי קיימין שנאמר העדותי בכם היום את השמעם ואת הארץ, אמר לה הרי אני מעבירן שנאמר כי הנני בורא השמעם החדשים וכו' עיי"ש, ויבאר עפ"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ה), אמר שמואל, נקטעה יד העדים פטור, מאי טעמא דבענן יד העדים תהיה בו בראשונה וליכא וכו', ומ בענן קרא כדכתיב, והתניא, מות יומת המכה רוצח הוא, אין לי (אי לא סדיב אלא יומת) אלא במתה הכתובה בו (ס"ה), מעין שאם אי אתה יכול להמתו במתה הכתובה בו שאתה ממתו בכל מתה שאתה יכול להמתו, ת"ל מות יומת המכה (ריב"א וז"ל) מכל מקום, ומשני שאני התם דאמר קרא מות יומת, וליגמור מניה, ומשני משום דהוה רוצח (תניחן בבית דין) וגואל הדם (כלד סתה שגואל הוה ממתו לרוצח שגג שיצא חץ לעיר מקלט) שני כתובין הבכ"א ואין מלמדין, רוצח הא דאמרן, גואל הדם מאי היא, דתניא גואל הדם ימת את הרוצח מצה בגואל הדם, ומעין שאם אין לו גואל שבת דין מעמדיו לו גואל, שנאמר בפגוע בו מכל מקום עיי"ש. מבאר מזה דדוקא ברוצח וגואל הדם לא בענן קרא כדכתיב, משא"כ בשאר מתות האמורות בתורה בענן קרא כדכתיב, וכיון דכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה, לכן אם נקטע יד העדים וליכא יד העדים בראשונה פטור, ועפ"ז יובאו דברי הספרי, שישב הקב"ה לנסת ישראל הריני מעבירן לעדים שנאמר הנני בורא השמעם החדשים, ובזהויות כן תהא כנסת ישראל פטורה מן הדין דהו"ל כנקטעה יד העדים דפטור עכ"ד, מבאר מזה דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין.

ובספר שפע ודים לירח האיתנים (ח"ב דף ע"ט) כתב לפרש שאלת המדרש, עפ"מש"כ בספר החיים מהגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל (ס') שכ"ח קנטס חי נפש פ"ב) לחדש, כיון דפקו"נ דוחה שבת ילפינן במסכת יומא (דף פ"ה) מהקרא דוד בהם, ודרשינן ודו בהם ולא שמוות בהם,

ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה בניס לא אמן בס: ואיתא בלקוט (רס תקמ"ה), הכנסתי אתכם אל ארץ אבותיכם ובניתי לכם בית הבחירה, אמרתי לכם לא תהיו גולים ממנה לעולם, כיון שאמרתם (שם אל ב' כ"א) אין לנו חלק בדוד, אף אני אמרתי לכם (עמס ו-א) וישראל גלה מעל אדמתו עי"ש.

והנבס"ד, דאיתא במדרש רבה (י-י) עה"פ לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך וגו', מהו שלח תשלח את האם, אם קיימת מצוה זו את ממנה לבוא מלך המשיח שכתוב בו שלוח, נעין, שנאמר (ישעיה ל"ב-ג) משלח רגל השור והחמור (וחדש ביה שור זה משיח בן יוסף וחמור זה משיח בן דוד ר"ל) וכו'.

וכתב בספר יד אבי שלום לבאר דברי המדרש שע"י מצות שלוח הקן ממהרין באת המשת, דבמסכת מכות (דף ט"ז) פליגי רי"ח ור"ל לגבי לאו הניתק לעשה, אם עונש המלקות תלוי בבטלול ולא בטלול או בקימו ולא קימו, דמ"ד בטלול ולא בטלול ס"ל דאינו לוקה על הלאו אא"כ בטלול את העשה שלא יוכל לקימו עוד, וכל זמן שעדיין בדו לקים העשה אינו לוקה על הלאו, שהלאו אינו נגמר עד שיבטל את העשה שלא יוכל להתקיים עוד, ולכן ס"ל לגבי אונס שגירש שאינו לוקה כיון דכל ימיו בעמוד והחזר קאי, ואינו לוקה אלא אם הדירה ממנו בדרך על דעת רבים שאין לו הפרה, ולמ"ד דקימו ולא קימו, מד כשעבר על הלאו לוקה, אלא דאם יקים העשה נפטר ממכות, דאין הלאו תלוי בבטלול העשה, דמשעה שעבר הלאו נתחייב מד, רק דהעשה הוה תיקונו של הלאו, ובבב"ג דאונס שגירש מד לכשיבא לב"ד ילקוהו עי"ש.

והנה בהא דדרשנן משלח תשלח דאפילו לדבר מצוה אין לקחת האם על הבנים כדי לטהר המצורע, כתב המהרש"ל ב"ס שלמה בחדושו עמ"ס חולין (פ"ב אות ה) וז"ל, ונראה בעיני, דלא מבעיא להאי דשחוטה דמבטלינן למצוה דשלוח לגמרי, אלא אפילו להאי דשלוח, ואע"ג דלא מבטלינן למצוה דשלוח לגמרי, שהרי עדיין אחר כך לשלוח על פני השדה, ולקיים בה מצות שלוח, אפילו הכי לא מבטלינן מצות שלוח בשעתה, לצורך מצוה אחרת, כדילפנן משלח תשלח עי"ש.

אנחנו נראה דתליא בפלוגתא אי בטלול ולא בטלול או קימו ולא קימו, שהרי עשה דשלוח תשלח ננתק ללאו דלא תקח האם על הבנים, וכמבאר בגמ' שם, ולכן היכא דשקליה לאם, אי ס"ל קימו ולא קימו עבר על הלאו מד כשלקחה, משא"כ אי ס"ל בטלול ולא בטלול לא נגמר עבירה הלאו בלקחת האם, שהרי עדיין יכול לשלוח ולנתק הלאו, עי"ש בחולין בהמשך הגמ', ולפ"ז למ"ד קימו ולא קימו דמד כשלקח האם על הבנים עבר על הלאו, אליבא דידה שפר אסור לקחת האם אפילו כשכוונתו לשלוח אח"כ לחובת צרעתו שהרי מד עובר, אבל למ"ד דבטלול ולא בטלול דכל זמן שלא בטלול העשה לגמרי לא עבר על הלאו,

לדידה שפר יוכל לקחת האם ולהשתמש בה לצורך המשולחת לחובת צרעתו.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה הקב"ה עליהם ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, והקשו התוס' (ד"ה פה), למה הוצרך כפית ההר והלא כבר הקדמו נעשה נשמוע עי"ש, וכתב המהר"ל בתפארת ישראל (פ"ב) בשם המדרש, דטעמא דמילתא דכפית ההר משום דהקב"ה דורש טוב לעמו וחשב מחשבות לבטלי ידח ממנו נדח, ולכן כיון שישראל נתקדשו לקדושתו של מקום בתורת קדושין, ובאונס אשה כתיב לא יוכל לשלחה כל ימיו, לכן כפה עליהם ההר כגיגית כדי שקבלו התורה מאונס, וכיון שכן הרי כנסת ישראל דכלה קרואה הו"ל בבחינת אנוסתו של הקב"ה, ושיך בנא אזהרת הכתוב ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו.

אך לפ"ז תקש היאך עבר כביכול הקב"ה על לאו דלא יוכל לשלחה כל ימיו, וגירש את עשרת השבטים ושילחם מעל פניו בתורת גירושין, כדכתיב ברומה (פ"ק ג"ח) שלחתי ואתן את ספר כריתתיה אליה וגו', אולם י"ל דהקב"ה ס"ל כמ"ד בטלול ולא בטלול, וכל זמן שאפשר לקיים העשה לחזור וליקח אותם, לא עבר על הלאו דלא יוכל לשלחה כל ימיו, דכל ימיו בעמוד והחזר קאי, ולכן שפר יוכל ישראל יכולים לצאת לגלות.

ובזה מבאר דברי המדרש, אם קיימת מצות שלוח הקן דכתיב בה שלח תשלח את האם, ומרבנן תשלח אף לדבר מצוה, דאין לקחת האם על הבנים לטהר המצורע אפילו לצפור המשולחת, והיינו כמ"ד קימו ולא קימו, ומעתה באונס שגירש עובר מד על הלאו, ובכך תתעורר בחדנה זו בשמים ממעל אשר הקב"ה ג"כ כביכול חייב מד להחזיר את ישראל דהרי עבירה הלאו הוה גם כשלא בטל העשה, ובכל רגע איתא ללאו דלא יוכל לשלחה, ולכן בקום מצות שלוח הקן ממהרין באת מלך המשיח.

ואם לחשך אדם לומר דהרי הקב"ה כהן הוא כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ל"ט), והרי בבית שגירש אנוסתו אינו מחזיר מפני אסור גרושה לכהן, אף אתה השיב אמריו דלא דמי כלל, דרק גבי בני אדם איתא במסכת כתובות (דף מ), ובמסכת מכות (דף ט"ז) בתוס' ד"ה אם כהן, דלא אתי עשה דולו תהיה לאשה ודח לל"ת, משום דאי אמרה לא בעינא ליתא לעשה כלל, משא"כ בני ישראל מושבעים ועומדים ואינם יכולין לומר להקב"ה לא בעינן לך כדכתיב בחדמה שפוכה אמלך עליכם, ולכן אתי עשה לו תהיה לאשה ודח לל"ת של גרושה לא יקח עכ"ד עי"ש.

ובשו"ת נוב"ת (תא"ח סי' צ"א) בתשובת בן המחבר האריך בבאור פלוגת רי"ח ור"ל בקימו ולא קימו או בטלול ולא בטלול, ותו"ד, דהרמב"ם בהל' חמץ ונמצא (פ"א ה"א) כתב, אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא א"כ קנה חמץ בפסח או חמצו כדי

שעשה בו מעשה, אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח ובא הפסח ולא בערו אלא הניחו ברשותו, אעפ"י שעבר על שני לאוין אינו לוקה מה"ת מפני שלא עשה בו מעשה וכו' עיי"ש, והקשה שם המל"מ דהרי גם כשעשה מעשה אינו לוקה על כל יראה דהו"ל לאו הניתק לעשה כדאיתא במסכת פסחים (דף צ"ה), עיי"ש במל"מ ובכל המפ'.

ואין לתרץ דמ"מ שפר יתכן דלוקה בגונוי דבטל העשה באופן ששוב אינו יכול לקימה, דהא ליתא, דבמצות עשה דהשבת חמץ לא שייך בטול העשה בידים, דממנ"פ אי מבטל העשה ע"י ששורפו או משליכו לים או פוררו וזורה לרוח בזה גופא קא מקיים העשה דתשבתו, דהלא משבתו מן העולם, וכבר העיר בזה בספר שאג"א (ס' פ) עיי"ש, ואפילו לר"י דעשה דתשבתו הוא בשריפה דייקא, מ"מ הרי לשטת רש"י במסכת פסחים (דף י"ב), בהא דאמר ר"י אימתי שלא בשעת בעורו אבל בשעת בעורו השבתתו בכל דבר, דאימתי צריך שריפה שלא בשעת בעורו בתחלת שש וכל שש דאכתי מדאורייתא שריא, אבל בשעת בעורו בשבע שהוא מוזהר מה"ת השבתתו בכל דבר עיי"ש, וא"כ אם כבר עבר על הלאו דכל יראה שהוא לאחר שבע לא מצנו ביה בטול העשה בידים הואיל וגם לר"י השבתתו בכל דבר, ואמנם להרמב"ם לשטתו שפוסק בהל' נערה (פ"א ה"ו) ובהל' סנהדרין (פ"ו ה"ח), דאם לא קיים העשה לוקה וכמ"ד דקימו ולא קימו, א"כ ממלא לא קשא מדי דשפר פסק הרמב"ם דאם עשה מעשה לוקה על לאו דב"י והיינו אם לא קיים העשה, וכגון שב"ד הזהירו להשבת והוא לא עשה כן לוקה.

ואמנם אף שמתורץ הקושא היטב על שטת הרמב"ם, מ"מ קושא זו לאו על הרמב"ם לבד סובבת והולכת, כי גם על סוגית הגמ' בבבא קמא קושא זו, דבמסכת ביצה (דף ב) פליגי ב"ש וב"ה, דב"ש ס"ל שאור בכזית וחמץ בככותבת, וב"ה ס"ל זה וזה בכזית, ואיתא בגמ' (דף ע"א), דלענין אכילה כו"ע לא פליגי דבכזית כי פליגי לענין בעור, ב"ש סביר לא ילפנן בעור מאכילה וב"ה סביר ילפנן עיי"ש, והשתא קשה לענין מה פליגי ב"ש וב"ה, דהא לענין איסור שהיית חמץ ליכא נפקותא בשיעורו אם הוא בכזית או בככותבת דהא גם בפחות משער איכא איסור מה"ת לריו"ח דחצי שער איסור מה"ת, ואם לענין מלקות הא ליכא מלקות בלאו דכל יראה דהא הלאו דכל יראה הוא ניתק לעשה.

וכבר הרגיש בזה הפני יהושע בחדושו על מסכת ביצה, וכתב לתרץ דלענין כל יראה לא שייך לומר חצי שער איסור מה"ת, דדוקא לענין אכילה איכא הנאת גרונו אף בפחות מכשער, אבל בלאו דכל יראה אי ליכא שיעור שלם לא חשב כלל והוי כפרורין דבטלי, ואני אומר שאין בסברא זו ממש, דאין נאמר דלכ"ש הואיל והתורה קפד שהיה בככותבת אם הוא בכזית שהוא פחות מככותבת לא יהיה חשב כלל ויהיה כפרורין, דכיון שהוא כזית לא שייך לומר שאינו חשוב והוי כפרורין כיון שהוא חשוב לענין אכילה דמודה ב"ש שהוא בכזית ובדאי שייך ביה לומר לענין כל

יראה איסור ח"ש ולא הוי דבר בטל ובדאי לא קפדה התורה שהיה בככותבת רק לענין מלקות, וכן משמע במג"א (ס' תמיד סק"י) דגם לענין ב"י אמרין חצי"ש איסור מה"ת, וכן הוכיח אאמ"ו הגאון בספרו צל"ח מהתוס' (פסחים דף כ"ט) ד"ה רב אשי.

אמנם באמת לריו"ח לשטתו לק"מ, דריו"ח ס"ל במסכת מכות (שם) קימו ולא קימו, (לפי גירסת הר"ף והרמב"ם ודלא כרש"י ותוס' שם), וא"כ שפר פליגי ב"ש וב"ה בשיעור חמץ דב"י לענין מלקות, דהרי מד כשאנו מקיים העשה לוקה, והיינו דאף דלא שייך בטול העשה, מ"מ ריו"ח קאי לשטתו דס"ל קימו ולא קימו, ולפ"ז פלוגתת ריו"ח ור"ל בבטול ולא בטול או קימו ולא קימו, תליא בפלוגתתם אי חצי"ש איסור מה"ת או מותר מה"ת, דלריו"ח דחצי"ש איסור מה"ת, עכצ"ל קימו ולא קימו, דאל"כ תקש במאי פליגי ב"ש וב"ה בשיעור כל יראה, והא מלקות בכל גוונא ליכא דהו"ל להנל"ע, ואיסורא בכל גוונא איכא דחצי"ש איסור מה"ת, ועכצ"ל דשפר איכא נפק"מ לענין מלקות כיון דקימו ולא קימו, אמנם לר"ל דס"ל חצי"ש מותר מה"ת שפר י"ל דפליגי לענין איסורא דאורייתא, דהא בפחות מכשער ליכא איסורא, אבל לענין מלקות באמת ליכא נפקותא ושפר י"ל דבטול ולא בטול עיי"ש שהאריך בזה.

ובשו"ת חמדת שלמה בפתח השער (ד"ה אך לפי"ש במק"א), האריך דר"ל דס"ל חצי"ש מותר מה"ת הו"ל לשטתו, ותו"ד דהנה הפר"ח (ס' ק"י) כתב להוכיח דספד"א מה"ת לקולא מדחוצרכו לרביי לאסור כו', וע"כ דבלא"ה הוי מקלין מספק עיי"ש, והנה הרשב"א במסכת קדושין (דף ע"ג) והר"ן (שם דף ט"ו: מפני הר"ף) הקשו, לשטת הרמב"ם דספד"א מה"ת לקולא דילפנן ממה שהתורה התירה ספק ממזר, דהא בגמ' בעי תרי קהלי בממזר חד להתיר ממזר בשתוק וחד להתיר שתוק בשראל, ומוכח דגזירת הכתוב הוא ולא ילפנן מניה לעלמא, והני תרי קהלי פירש"י משום דכתיב לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה', לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם, והול"ל תרומיהו בחד, לא יבא ממזר עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי עד עולם, ולא לחלקם לשני פסוקים עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ח), ממזרין ונתינין (גבשנים שתנייחו בערנה בימי יהושע ונתנם עבדים לחטבי עצים ושואבי מים) אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות, ובגמ' אמר ר"ל ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת, יליף עשירי עשירי מעמוני ומואבי מה להלן נקבות מותרות אף כאן נקבות מותרות, אי מה להלן מד אף כאן מד, כי אהני גז"ש מעשירי ואילך, והא אנן תנן ממזרין וכו' ואחד נקבות, לא קשא הא כמ"ד דון מנה ומנה הא כמ"ד דון מנה ואוקי באתרה, (ופרש"י ר"ל ס"ל כנאן דאמר חן מנה ומנה, מה להלן עד עולם אף סאן עד עולם, ומנה, מה להלן זכרים ולא נקבות אף סאן זכרים ולא נקבות, מדר עשירי ואילך הוא תמיהן הוא כל עשירי לא איצטריך ק' למקמי בגו"ש, ותנא דין ס"ל כמ"ד חן מנה ואוקי באתרה, חן מנה מה להלן עד עולם אף מדר עד עולם, ואוקי באתרה כמעיקרא, יי חזו"ת וקרא אחד זכרים ואחד נקבות דסביר ממזר מס זר ה"ע עד עולם דמיתקן בגו"ש אחד זכרים ואחד נקבות) עיי"ש.

בלאו, דמכח איסור סוטה ליכא אלא איסור עשה גרידא, משא"כ במחזיר גרושתו איכא לאו עי"ש, ולפ"ז אינו מוכח כלל החלוקה לחלק בין היכא דגרשה מדעתה או דגרשה בע"כ, ואף מדעתה ס"ל לב"ש דלא יגרש אא"כ מצא בה דבר ערוה, והדקל"ד היאך נשא דוד את בת שבע כיון דגט דאוריה לא הוה גט.

אך במסכת יבמות (דף י"א:) ד"ה מאי כתבו התוס' דאפילו בספק סוטה נמי איכא לאו להחמיר, דאם בא עליה בעלה בדרך לוקה, לפ"ז הדרא הקושא דלמ"ל קרא לאסור מחזיר גרושתו, כיון דבלא"ה אסורה משום איסור סוטה, וע"כ דצ"ל כמש"כ הפנ"י לחלק דהיכא דמגרשה מדעתה ס"ל לב"ש דמותר לגרשה אף דלא מצא בה דבר ערוה.

ובספר הדרת בימין (הדן עמ"ס גיטין) כתב, דזה אי בסוטה ספק איכא איסור עשה או איסור לאו, תליא בפלוגתא הרמב"ם והרשב"א, אי בספקא דאורייתא מה"ת אזלינן לקולא או לחומרא, דאי ס"ל דאזלינן לקולא, י"ל דבסוטה ספק ליכא אלא איסור עשה, דהא אי לאו דחדשה התורה דאסור הו"א דמותרת לגמרי, וע"כ אין לך בו אלא חדושו דאיכא בה איסורא דאורייתא אבל מע"ל לרבות לאו, משא"כ אי ס"ל דספקא מה"ת לחומרא, א"כ על איסור בעלמא לא בעינן קרא, דמי גרע משאר ספקא דאסור מה"ת, וע"כ דקרא אתיא לאיסור לאו עי"ש.

היוצא לנו מזה דאי ס"ל ספקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ובסוטה ספק איכא איסור לאו, אז ל"ש לתרועץ דלכן צריך קרא לאסור מחזיר גרושתו, כי היכא דלעבור עליו בלאו, דהא גם בסוטה איכא איסור לאו, ועכצ"ל כמש"כ הפנ"י לחלק בין היכא דמגרשה מדעתה למגרשה בע"כ, דאז גם ב"ש ס"ל דמותר לגרש את אשתו אף דלא מצא בה דבר ערוה, משא"כ אי ס"ל דספקא דאורייתא מה"ת לקולא, ובספק סוטה ליכא אלא איסור עשה, שפיר י"ל כמו שמתרץ הירושלמי דהקרא אתיא לעבור עליו בלאו, ואף היכא דמגרשה מדעתה ס"ל לב"ש דלא יגרש את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה.

ומעתה יבאר דברי הילקוט, הכנסתי אתכם אל ארץ אבותיכם וביתי לכם בית הבחירה, אמרתי לכם לא תהיו גולים ממנה לעולם, כיון דקבלת התורה היתה על ידי כפייה, ובאונס אשה כתיב לא יוכל לשלחה כל ימיו, אך במה שאמרתם אין לנו חלק בדוד, ע"כ דס"ל ספקא דאורייתא מה"ת לקולא, ובספק סוטה ליכא אלא איסור עשה, ושפיר י"ל כמו שמתרץ הירושלמי דהקרא אתיא לעבור עליו בלאו, ואף היכא דמגרשה מדעתה ס"ל לב"ש דלא יגרש את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, ומעתה לא חלו הגיטין שנתנו במלחמת בית דוד, ומעתה דס"ל ספקא דאורייתא לקולא, א"כ ס"ל חצי שיעור מותר מה"ת, וס"ל ביטול ולא ביטול, וכל זמן שאפשר לקיים העשה לחזור וליקח אותם, לא עבר על הלאו דלא יוכל לשלחה כל ימיו, דכל ימיו בעמדם והחזיר קאי, ולכן אמרתי לכם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ודו"ק.

וא"כ לפ"ז לדברי ר"ל ע"כ צריך לכתוב ממזר בפני עצמו, ולא היה יכול לכתוב בהדי דאינן, דאי הוה כתב ממזר בחדא מחתי בהדי עמוני ומואבי, הו"א דממזרת אסורה לעולם כממזר, ולא ילפינן דממזרת מותרת לאחר עשרה דורות, משא"כ עכשו הדכתיב בממזר רק עד דור עשירי ולא כתיב עד עולם, ואנו למדים מדור עשירי דעמוני דכתיב עד עולם, ממלא ילפינן נמי דכמו בעמוני ממעטנן עמונית ה"נ בממזרת לאחר עשרה דורות דדון מנה ומנה.

ולפ"ז יבאר דר"ל קאי לשטתו דס"ל ספד"א מה"ת לקולא, משום דשפיר ילפינן מספק ממזר, דאין להקשות דא"כ למה איצטריך תרי קהלי, שהרי הא דחלקם הכתוב לתרי פסוקים ללמד דממזרת לאחר עשרה דורות מותרת וכו", ולכן איצטריך קרא לרביי כו' דבלא"ה הוה מקלין מספק, ולית לן קרא לאסור חצי שיעור עי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ו:), אמר רב, רבי דאמי מדוד מהפך ודריש בכוותיה דדוד, כתיב (שפאל ב"י) ואת אשתו לקחת לך לאשה, לקדוץ ישר לך בה (קחשין תופסת בה שאמה אשת איש), דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, (על תנאי שאם ימת תהא כעורשת מעשית) שנאמר (שפאל א"י) ואת עשרת חריצי חלב האלה תבא לשר האלף, ואת אדוך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקת, מאי ערובתם, תני רב יוסף דברים המעורבין בנו לבינה, (היינו קחשין תקת תבטל ע"י גט שתיבא להם ק המלחמה) עי"ש. והקשו המפ' מהא דאיתא במסכת גיטין (דף ז'), בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר עי"ש, ולפ"ז לא מהני הגט שנתן אוריה, כיון דהתם לא היה שום ערות דבר, וא"כ תקשי איך נשאה דוד לאשה עכ"ק.

ובספר חידוד ופלפול (אות י') כתב לתרץ, דהנה התוס' במסכת גיטין (שם) ד"ה מה מביאין קושיא הירושלמי, דאי אין מגרשין אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, א"כ למה איצטריך קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל דבלא"ה אסורה לו משום סוטתו עכ"ק, אך י"ל לפי מש"כ הפנ"י דבית שמאי ס"ל דרק כשמגרשה בעל כרחא אז לא מהני אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, משא"כ אם מגרשה מדעתה גם בית שמאי ס"ל דאפשר לגרשה אפילו בלי דבר ערוה עכ"ד, ולפ"ז שפיר נשא דוד את בת שבע, כיון דאוריה גירש את בת שבע מדעתה, דבשעת מלחמה היה, ושפיר אמרינן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה עי"ש.

אך כ"ז א"ש אם נחלק בין מדעתה לבע"כ, דמדעתה מודה ב"ש דאפשר לגרשה גם בלא מצא בה ערות דבר, אבל אם לא נחלק ואמרינן שב"ש ס"ל דאפילו מדעתה לא יגרש אלא במצא בה ערות דבר, חזרא הקושא למקומה דגט דאוריה ל"ה גט, וא"ת הא מוכרח לנו לחלק בין מדעתה לבע"כ מכח קושא הנ"ל, דלמ"ל קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל דאסורה משום זונה, ע"ז י"ל כמו שתרץ הירושלמי, דהקרא אתיא לעבור עליו

וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: ואיתא במדרש (מבא בספר זקן מות), א"ר יודן, אתמול נאמר לו עלה אל ה', ועכשיו נאמר לו עלה אל הר העברים ע"כ, ותמוה הענין שתולה זה בזה.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ת), דרש ההוא גלילא עליה דרב חסדא (לפי רב חסדא), בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי (תורה נביאים וסופרים), לעם תליתאי (סנים לים וישראלים), על ידי תליתאי (משה תליתא לבן מרים אהרן ומשה), ביום תליתאי (לפרישה), ברחא תליתאי עיי"ש, ובספר פתח האהל (עין חזקה דף כ"ז) הביא משי"כ היפה תואר, דלכן השליש חביב כי בג' הוי חזקה, דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד), מלה הראשון ומת, שנח ומת, שלישי לא תמול דברי רבי (ובשני פעמים הוי חזקה), רבן שמעון בן גמליאל אומר, שלישי תמול, רביע לא תמול (ובשלושה פעמים הוי חזקה) עיי"ש.

ואיתא בשבת (קט"ז), תנו רבנן, יהי בסוע הארון ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב"ה סמניות (להבדלה ק הסמיות לה) מלמעלה ומלמטה (בתחלה ובסוף יהי בסוע הארון), לומר שאין זה מקומה (שאניה ראויה לסוף ולא בהלסת מסעות משתעי לעיל מניה אלא בתלת היתה ראויה לסוב בפרשת בסובר סיון), רב אומר לא מן השם הוא זה (לא זה השם של טעם הסימיות דמקלה היא הפרשה זו בתחלת מסע שנשע מהר סיני ואיירי לעיל מניה יהי בחדש השני בשנה השנית בעשרים לחודש נעלה הענין וגו'), אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו, כמאן אזלא הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה (דפרשה זו ספר לעצמ נמצא שלמעלה ספר לעצמ ושלמטה ספר לעצמ הוואיל וזה מקומו נמצא ספר וידבר נחלק לו' ספרים), כמאן כר', מאן תנא דפליג עליה דר', רשב"ג הוא, דתניא רשב"ג אומר, עתידה פרשה זו (לעמוד יהיו כל הפרעיות בטלן ולא יאגו לפרעיות ויצר הרע בטל) שתיקק מכאן ותכתב במקומה, ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה, פורענות שנייה מאי היא והי העם כמתאוננים, פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' וא"ר חמא בר' חנינא שסרו מאחרי ה' (בתוך ג' ימים לסעם התאוו האספסוף תאוו להתרעם על הבשר כי למדו בהקב"ה), והיכן מקומה, אמר רב אשי בדגלים עיי"ש.

ובספר דרשות רבינו יוסף מסלוצק (פרשת בהעלתך) עה"פ יהי בסוע הארון ויאמר משה וגו' כתב, עיין ברמב"ן שפירש מה דאמרינן בפרק כל כתב כדי להפסיק בין פורעניות לפורעניות, היינו כדי שלא יהיה שלש פורעניות סמוכות זו לזו ונמצאו מוחזקים בפורעניות, ועפ"ז אני אומר, דרב ורשב"ג אזלי לשטיתיהו, דרשב"ג אזיל לשטתו דבשלש פעמים הוי חזקה, לכן אמר כדי להפסיק בין פורעניות ראשונה לשניה, אבל רב לשטתו דבתרי זמני הוי חזקה, לכן לא היה יכול לומר כרשב"ג, דהא לדידיה בתרי זמנא הוי חזקה, א"כ בלא"ה גם עתה הוי תרי פורעניות, והוי חזקה בפורעניות, ולכן אמר משום שבעה ספרים עכ"ד.

והטעם דמשה לא נכנס לארץ ישראל איתא בלקוט חדש (עין משה) בשביל שקבל גרים עיי"ש, והנה יש חילוק דעות אי מקבלין גרים או לא, דבמד"ר בראשית (פרשה א' ה') איתא ששה קדמו לעולם וקחשב ישראל, ובמסכת פסודם (דף נ"ד:) לא קחשב ישראל, וכתב בספר כסף נבחר (פרשת לך בשם היפה תאר, דהגמרא סבר דמקבלין גרים, וא"כ איך אפשר שהיו ישראל במחשבה, והרי הכל בדי שמם חוץ מראת שמם, דלמא יתוספו הגרים והיו ישראל יותר, והמדרש סבר דאין מקבלין גרים עיי"ש.

ובספר זרע יצחק על משניות מסכת ידים (פ"ג מ"ב) הביא מהגאון מזהר"ר העשיל זצ"ל וז"ל, תנן טעם למה הפסיק בין פורעניות, ומה בכך אם המה סמוכות, ותו בע טעמא למה הפסיק דוקא בזה הפרשה והי בסוע וגו', אך י"ל עפ"מ דאיתא במדרש רע ירוע כי ערב זו רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים, למה שקשה גרים לישראל כספחת, והטעם כתבו התוס' במסכת קדושין (דף ע' ע"ב) ד"ה קשים גרים, לפי שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על משפחות מיוחסות בישראל, וגר זה שמערב את עצמו עם ישראל גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

אך במדרש איתא להיפך, תנו רבנן ובחנה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל אין השכינה שורה אלא על שני אלפים ושני רבבות, הרי שהיו ישראל כאן חסר אחד ובא גר זה והשלים נמצא גורם לשכינה שתשרה בישראל ע"כ, ולפי"ז מוכח מהך קרא ובחנה וגו' דראוי לקבל גרים, דהלא הם גורמים שתשרה שכינה בישראל, והנה פרשה שלמעלה הימנו כתיב, ויאמר משה לחובב וגו' ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, ויאמר אל נא תעזוב אותנו וגו', א"כ לא הניחו את יתרו לשוב לארצו, ובתור הכי כתיב ויסעו מהר ה' וגו', וא"כ אי לא הוי מפסיק בין ויסעו וגו' למתאוננים והיו סמוכין תרי פורעניות שבא על ישראל אהרדי, הו"א דמשו"ה היו שני פורעניות על ישראל מחמת דקבלו את יתרו ולא הניחו אותו לפרוש מהם, רע ירוע וגו' רעה אחר רעה על מקבלי גרים דגורם שתסתלק שכינה מישראל, ולכן הפסיק הכתוב בפרשת יהי בסוע וגו' ובחנה וגו', דמכאן מוכח דהגר גורם ששרה שכינה בישראל ורשאי לקבל גרים, ולא מהאי טעמא בא שתי פורעניות עכ"ד. מבואר מזה דאי ס"ל דאיכא ה' ספרי תורות אז י"ל דמקבלין גרים, משא"כ אי ס"ל דאיכא ז' ספרי תורות אז אין מקבלין גרים.

ובזה יבאר המדרש, דר' יודן שאל ממנ"פ, אתמול נאמר לו למשה עלה אל ה' כדי לקבל התורה, והטעם דרק משה יקבל התורה משום שהוא תליתאי, והשליש חביב דבשלש פעמים הוי חזקה, ולפי"ז ס"ל דאיכא ה' ספרי תורות, ומקבלין גרים, ולכן תקש אמאי נאמר לו עלה אל העברים הזה ודו"ק.

מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשבע
אמר לו שלח נא מיד תשלח, אמר לו הקב"ה, משה את אומר שלח
נא מיד תשלח, חזק שאני צוררה לך בכנפך, אימתי פרע לו, ר'
ברכיה אמר ר' לוי ור' חלב, ר' לוי אמר כל ז' ימ' אדר היה משה
מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשבע אמר לו כי
לא תעבור את הירדן הזה עי"ש, ועיין במדרש נחומא פרשת
ואתחנן (ס' ר'), דששה פגמים היו למרע"ה דבשבלם נמנע הימנו
לבוא לאר"י וחד מנייהו על מה שאמר שלח נא מיד תשלח עי"ש.

וכבר האריכו המפ' להמליץ על משרע"ה דלכן לא רצה לילך
למצרים, משום דס"ל דאכתי לא הגיע הזמן, דהגזירה להיות בגלות
היתה על ארבע מאות שנה, כדכתיב בפרשת לך (ס"ז ג'), כי גר יהיה
זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ואכתי לא הגיע הזמן.

אך י"ל, דבספר קרבן שבת (פרק א' ס' ד) כתב, דלכן יצאו בני
ישראל אחר היותם במצרים רק רד"ו שנים, דאי נימא דישמעאל
הזה בנו של אאע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה
זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק
וישמעאל, ובדין שהוא כל אחד מהם משלם מחצית החוב רד'
מאות שנה, ונמצא דשפר השלימו בני ישראל את חלקם
בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, אך כ"ז
הוא דווקא אי אאע"ה שחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס
אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן
האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר
על ישמעאל כי גר יהיה וזדעך עכ"ד.

ובספר אור תורה פרשת לך (אות מ"ט) כתב, לפי המביאר במסכת
קדושין (דף פ"ח) דשפחה ולדה כמותה, וכיון דהגר היתה שפחה,
הי' ישמעאל בנה כמותה, ולא מקרי זרע אברהם, אך הא קי"ל
ביר"ד (ס' רס"ז ס"ט) דאם בא על שפחתו הוי הולד בן חורין לכל
דבר, דחזקה אין אדם עושה בעלתו בעלת זנות, ולפ"ז בדאי
שחרר אאע"ה את הגר וישמעאל נחשב לזרע אברהם וגם על
ישמעאל חל הגזירה, אמנם י"ל דאברהם לא שחררה, מ"מ כיון
דעדיין לא קיים מצות פו"ר, אמרינן דאחי עשה דפו"ר ודח"ל
דלא יהיה קדש עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דאי נימא דאברהם נשא את הגר משום עשה דוחה
ל"ת, א"כ לא שחרר את הגר, וישמעאל לא נקרא זרע אברהם, ולא
שייך לומר דהגזירה חל גם על ישמעאל, משא"כ אי ס"ל דלא
אמרינן עשה דוחה ל"ת, אז עכ"ל דאברהם שחרר את הגר,
וישמעאל נקרא זרע אברהם, ושפר י"ל דחצי הגזירה של הגלות
חל על ישמעאל.

ולכאורה בע"כ צ"ל דאאע"ה שחרר את הגר, דהמהרש"א במסכת
יבמות (דף ק) הקשה, דהיאך נשא אאע"ה את הגר שהיתה מצרית
דעתידיה תורה לאסור, ואאע"ה קיים כל התורה כולה, וכתיב לא
יבא מצרי בקהל ה' עכ"ק, ובפשיטות י"ל דכיון דלא קיים מצות

ב) עי"ל, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), אמר ר' יהושע בן לוי,
בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה, רבש"ע
מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו
חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם
שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו
ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר
תנה הדרך על השמים וכו', עי"ש, והמפ' כתב (עיין ספר ראש חד פרשת
בשלת, ובספר שמע יעקב פרשת במדבר, ובספר בני יששכר במאמרים לתג השבועות מאת ב' אות י"ט),
דטענת המלאכים היתה שהם צריכים לקבל התורה מכח דינא דבר
מצרא, דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם
דין מצרנים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין עי"ש.

ובספר מאמר מרדכי (פרשת תשא) כתב, דלכן ניתנה התורה ע"י
משרע"ה, משום דמלאה"ש היו טועני דינא דבר מצרא, ולכן ניתן
התורה ע"י משה שהוא נקרא ג"כ מלאך, שנאמר וישלח מלאך
יוצאנו ממצרים עי"ש.

ואיתא במדרש הובא בדעת זקנים לבעלי התוספות (פרשת וירא)
כשרצה הקב"ה ליתן התורה לישראל, אמרו המלאכים תנה הדרך
על השמים, אמר להם כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו,
ואתם כשרדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה
וחלב ובן הבקר אשר עשה, מד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על
פ' הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מנייה כתיב לא
תבשל גדי בחלב אמו עי"ש.

ובהואיל משה (שנת חשע"ז אות ע"א) כתבנו, דלכאורה יש להעיר,
לפ' מש"כ הרמב"ם (פרשת משפטים) וז"ל, וע"ד הפשט טעם המצוה
הזאת לפי שהוא מטמא את הלב שהרי החלב נעשה מן הדם
והדם מזגו רע, ואחד מטעמי האסור שבו שאינו מקבל שגוי
והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים ולכן טבעו הרע נשאר
בתוכו מבלי שגוי, ואעפ"י שנשתנה עכשו מדם לחלב וקבל שגוי
והתפעלות שהועתק לד"א, מכל מקום כשחזר ומערבו עם הבשר
הוי חזור לכת הדם וטבעו הראשון כבתחלה והתערבם ביחד
מטמאם הלב עי"ש, ועיין באבן עזרא (שמה כ"ג ט) שכתב וז"ל,
והנה הוא מזיק על כן לא יאכל עכ"ל, וטעם זה לא שייך גבי
מלאכים, ולפ"ז תקש אמאי לא קבלו המלאכים התורה משום
שאכלו בשר בחלב, הלא לגביהו ליכא איסור בשר בחלב.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז שפר י"ל דאצל
המלאכים דלא שייך בהם טמאם הלב והזיק הגוף, י"ל דליתא
לגביהו איסור בשר בחלב, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא
דקרא, ולפ"ז איסור דבשר בחלב הוא גזירת התורה, וגם
להמלאכים אסור לאכול בשר בחלב.

והטעם דנגזר על משרע"ה שלא יכנס לאר"י, איתא במד"ר פרשת
שמני (פרשה י"א ט"ז), אמר רב שמאל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה
היה הקב"ה מפתה את משה שלך בשליחותו למצרים, הה"ד גם

שהמלאכים השלימו הזמן עי"ש, וכיון דהמלאכים היו במצרים שוב נופל טענת משה כלום למצרים ירדתם, דהא לפ"ז היו במצרים, והדרא טענת המלאכים דהתורה שיכת להם.

אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ז א), אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבין העולם, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ' בפה תואר (שם) דקוש השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עי"ש, ולפ"ז י"ל דהמלאכים לא היו במצרים.

אך איתא במסכת שבת (דף י'), אמר רבא בר מחסא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בן הים, שבשמי' משקל שני סלעים מלת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר ביו, נתקנאו בו אודו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עי"ש, וכתבו התוס' (דף ה"ט), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדו וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינו כ"כ אלא ע"ז זה עכ"ד, הרי דקוש השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, וא"כ לא היה יכול להשלים הזמן דר' מאות שנה, ועכ"ל דהמלאכים השלימו הזמן.

ובספר בין דוד (פרשת וישב אות י"ג) כתב, דהשבטם חלקו על יוסף על אמרו כי הוא אשר ימלוך עליהם, וסברו דזה לא יתכן כיון שיוסף בא מבאה פסולה, שהרי יעקב נשא את רחל באיסור שתי אדות, ואינו הגון למלכות דכתיב מקרב אדוך תשם עליך מלך ודרשנן במסכת ב"ק (דף פ"ח) ממובחר שבאדוך, [וכן איתא במסכת יבמות (דף ע"ז)] דאמר דואר האדומי לשאל עד שאתה משאיל על דוד אם הוא הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל מ"ט דקאמי מרות המואביה וכו' עי"ש, וה"נ ביוסף שבא מבית איסור אינו ראוי להיות מלך, וזה היה טענת השבטם על יוסף על מה שאמר על עצמו שיהיה מלך, דאין מן הראוי שיהיה מלך.

ובספר כסף נבחר (פרשת וישלח) ד"ה איתא בצרור המור כתב ליישב קושת המפ' איך נשא יעקב שתי אדות, עפ"מ"כ הרמב"ן בפרשת אחרי (פרשה י"ח ט"ח) עה"פ ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגו' וז"ל, ובכאן יפרש הכתוב טעם האיסור, יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו, כי הן ראיות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות עכ"ל, ולפ"ז י"ל דהיכא דליכא לצרור שאינה צרה לחברתה שרי, וא"כ אצל רחל ולאיה לא היה שום חשש שהיו צרות זו לזו, שהרי רחל עצמה מסרה הסמינים ללאה כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ג), ובדאי שלא היתה שנאה ביניהם, וליכא לצרור לגביהו, ובכה"ג שרי גם בי אדות עי"ש.

וכתב בספר יושב אהלים (פרשת מקץ ופרשת משפטים), דזהו רק למאן דס"ל דרשנן טעמא דקרא, אז יש לומר דהטעם דאסרה תורה שתי אדות הוא משום שלא יהיו צרות זו לזו, והיכא דלא שייך הטעם לא שייך האיסור, משא"כ למאן דס"ל דלא דרשנן טעמא דקרא, אין לחלק וגם היכא ש"ל דאוהבות זו את זו, ג"כ יש איסור דב אדות עי"ש.

פר"ר י"ל דעשה דפר"ר דוד הל"ת דלא יבא מצר, אמנם אי נמא דלא שחרר את הגר, א"כ איכא גם הלאו דלא יהיה קדש, והלא קי"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין, וא"כ איך אפשר לומר דנשא אאע"ה את הגר משום עשה דוחה ל"ת, כיון דאיכא כאן שני לאוין, לאו דלא יהיה קדש ולא דלא יבא מצר, ועכ"ל דשחרר את הגר וליכא רק הלאו דלא יבא מצר, וע"ז שפיר י"ל עשה דוחה ל"ת.

אך י"ל דבאמת לא נשתחררה, והא דנשאה להגר הוא משום דאמרנן עשה דוחה ל"ת, ואי דתקש הא איכא כאן שני לאוין לאו דלא יבא מצר והלאו דלא יהיה קדש, והא קי"ל דאין עשה דוחה ב' לאוין, י"ל כמש"כ בזר הקודש, דהלא טעם איסורן הוא מכח שהיו בני ישראל שם, ובמ' אברהם לא היה שייך טעם זה עי"ש, א"כ ליכא רק חד לאו דלא יהיה קדש. וכתב בס' חכמת התורה (פ"ה דף תצ"א), דכ"ז א"ש אי ס"ל דרשנן טעמא דקרא, אז שפיר י"ל דהטעם דלא יבא מצר הוא משום שבני ישראל היו שם, וכיון דבמ' אברהם לא שייך זה, הותר לו ליקח מצרית, משא"כ אי ס"ל לא דרשנן טעמא דקרא אז אין לחלק עי"ש.

ובזה יבאר המדרש, דר' יודן שאל ממנ"פ, אתמול אמרת עלה אל ה' כדי לקבל התורה כדי לבטל טענת המלאכים משום דינא דבר מצרא, ולכאורה הלא בלא"ה ליכא טענת בר מצרא כיון דאכלו בשר בחלב, וע"כ דס"ל דרשנן טעמא דקרא וי"ל דלהמלאכים ליתא לגביהו איסור בשר בחלב, וא"כ י"ל דאאע"ה נשא את הגר מכח עשה דוחה ל"ת, כיון דליכא רק חד לאו דלא יבא קדש, ומעתה ישמעאל אינו נקרא זרעו של אברהם, ולא שייך לומר דחצי הגלות חל על ישמעאל, ולא נשלם הזמן, ולפ"ז בדין סרב מרע"ה ללכת למצרים, ולא היה לו להיעשע על כך, ולכן שואל המדרש א"כ אמאי נאמר לו עלה אל הר העברים ודו"ק.

ג) עי"ל, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), אמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא וכו', אמר לפניו, רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם וכו' עי"ש.

ולכאורה יש להעיר, דהנה המפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה, והם לא היו במצרים כ"א רד"ו שנים, ובספר ילקוט ראובני השלם פרשת בא (אות ק"ח) הביא מספר ציוני (פרשת דף ק"ח) עה"פ והכנעני אז בארץ וז"ל, בברית בין הבתרים כשנגזר גלות על אבותינו, ירדו מלאכי השרת למצרים, ושהו שם עד שבאו ישראל לשם ויצאו משם, כל אותו זמן היו המלאכים שם, וכשנגאלו ישראל יצאו המלאכים אתם, ולכן התחיל חשבון הגאולה מברית בין הבתרים שהרי המלאכים נשתעבדו מאותה שעה, והיינו דכתיב יצאו כל צבאות ה' אלו המלאכים עכ"ל, ועיין בספר בגדי אהרן (פרשת נסעי דף ק"ד מהפ"ס) בשם הזהר"ק, ביום ההוא יצאו צבאות ה'

ויוצאנו ממצרים, וע"ז לא יהיה להמלאכים טענת דינא דבר מצרא עכ"ד.

ובזה יסוד דברי המדרש, אתמול נאמר לו עלה אל ה' לקבל התורה כדי שלא יהיה להמלאכים טענת בר מצרא, ולכאורה הא בלא"ה ליכא טענת בר מצרא כיון דלא היו במצרים, ועכצ"ל דהם השלימו הזמן, דאי"ל דקוש השעבוד השלים הזמן, דזה בא לכפר על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם יוסף דאינו בא מביאה פסולה, דיעקב לא עבר על איסור דשתי אודות דס"ל דרשנן טעמא דקרא, ולפ"ז מ' שעוסק בתורה פטור ממצוות פו"ר, וא"כ אמאי לא נכנס משה לארץ ישראל ודו"ק.

(ד) עי"ל, דהבאנו מש"כ בספר מאמר מרדכי, דלכן נתן הקב"ה את התורה ע"י משרע"ה, משום שהוא מלאך כדכתיב (במדבר כ"ט) וישלח מלאך ויוצאנו ממצרים, וע"ז לא יהיה להמלאכים טענת דינא דבר מצרא עכ"ד.

אך בספר שארית יעקב (פרשת במדבר) כתב להשיב על טענת המלאכים, דאיתא במסכת שבת (שם), אמר ר"ל, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השש, ה"א יתירה למ"ל (כאן שגא דסניב ה"א ביום גמ' מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, [השש משמע השש המיוחד במקום אחר, כדאמרין בחולין (דף צ"א) הירך המומנת, אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר מעשה בראשית תלוי ביום השש והוא ששה בסיון שנתנה בו תורה] עי"ש, ולפ"מ דקי"ל בחו"מ (סי' קצ"ה סכ"ו) דאם הלוקח רוצה לבנות בה בתים, וכן המצר רוצה לזורעה, הלוקח זוכה משום ישוב הארץ ואין בה דין בן המצר, וכיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אם מקבלים ישראל התורה מיטב ואם לאו יחזרו לתוהו ובוהו, א"כ שפיר קבלו ישראל התורה וישוב הארץ עדיפא מכן המצר עכ"ד.

אמנם מצינו במד"ר (פרשה י"ט-י"ח) ויהי ערב ויהי בקר יום השש, א"ר יודן זו שעה יתירה שמוספין מחול על הקודש, ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב יום השש עי"ש, ופירושו המפ' דה"א יתירה לרבות שעה ראשונה, אחרונה ליום שש ראשונה לשבת עכ"ד, ולפ"ז לא מוכח מכאן דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית.

ואיתא במכילתא פרשת יתרו (פ"ו-ט"ו), זכור את יום השבת לקדשו, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו דמוספין מחול על הקודש, וכתב במרכבת המשנה, דדריש ליה מדכתיב את יתירה לרבות דמוספין מחול על הקודש עי"ש, ולפ"ז אי ס"ל דדרשנן את אז ילפנן תוספת שבת מקרא זכור את יום, וי"ל דהה' יתירה אתיא דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, משא"כ אי ס"ל דלא דרשנן את, איצטריך הה' לתוספת שבת, וי"ל דלא היתה תנאי במעשה בראשית.

ובספר עשרה מאמרות הובא בספר יושב אהלים (דף קס"ה), ובספר כסף נבחר (ס"פ בחקתי) הביא זאת מספר חסד לאברהם כתב, דלכן לא נכנס משה לארץ ישראל, לפי שפירש מן האשה, ולא קיים מצות פו"ר, דקי"ל כבת הלל במסכת יבמות (דף ס"ב:) דמצות פו"ר מקיימן בבן ובת, ומשה רבינו פירש מן האשה כשלא היו לו עדיין בת עכ"ד.

והבעל הטורים (סוף פרשת בחקתי) עה"פ אלה המצות כתב וז"ל, דמצות במלוי כזה מ"ם צד"י וי' תי"ו עולה תרי"ב, והוא בגימטריא תלמדי חכמים ע"ש חכם לב יקח מצות עכ"ד, ולכאורה הא טעמא בעי היאך פירש משה מאשתו ובטל מ"ע דפו"ר, וכתב בספר מעשה רוקח (פרשת בחקתי), עפ"מ דקי"ל באבהע"ז (סי' א'), דמ' שנפשו חשקה בתורה כבן עזאי אינו חייב לישא אשה עי"ש, א"כ י"ל דמשה רבינו שהיה עומד התורה היה רשאי לבטל ממצות פו"ר מחמת שנפשו חשקה בתורה, וכתב עוד, דהרי משה לימד תורה לבני ישראל, וכל המלמד בן חברו תורה כאלו ילדו כדאיתא במסכת סנהדרין (דף י"ט), א"כ קיים בכך מצות פו"ר עי"ש.

אך י"ל דהנה הטור בחו"מ (סי' א') כתב וז"ל, רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם קיים, על הדין על האמת ועל השלום, פ' ה"ר יונה ז"ל אין פירוש שבסבת אלו נברא העולם, שהרי בתחלת הפרק אומר על שלשה דברים העולם עומד, ולא הזכיר אלו שזכר כאן, אלא הפירוש שבתחלה ברא העולם בשביל אלו הג' התורה והעבודה וגמילות חסדים, אבל אחר שבראו הוצרך לג' אלו הדין האמת והשלום בשביל קיום העולם וכו' עי"ש, ובבב"י שם כ' ע"ז וא"ת והלא בג' שנברא העולם יספיק לקיימו, שמי שהוא סבה להוות את הדבר כ"ש שקיימו עי"ש.

וכתב בספר יושב אהלים פרשת משפטים (דף קס"ה) וז"ל, למדנו מדבריו ז"ל שמי שהוא סבה להוות דבר, כ"ש שיעזיל לקיימו, ועפ"ז נלע"ד טעם נכון למה שפסק מרן בשו"ע אהע"ז (סי' א' סעיף ד'), דמי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי פטור מפריה ורביה, והיינו משום שיש בידו דבר שבשבילו נברא העולם, וא"כ כל שכן שאותו דבר יקיימו, וכיון דכל מצות פריה ורביה הוא לקיום העולם, דלא לתוהו בראה לשבת יצרה, וזה יש בידו תורה שבשבילה נברא העולם, כל שכן שבה מתקיים העולם, ואין צריך עוד למצות פריה ורביה שאינה אלא לקיום העולם בלבד, ולע"ד יראה דבזה פליגי חכמים וכן עזאי, דבן עזאי ס"ל כך, ומשו"ה לא עסק בפריה ורביה, וחכמים שאמרו לו נאה דורש ואין נאה מקיים, סביר דלא דרשנן טעמא דקרא, וגזירת הכתוב הוא פרו ורבו, ואף מ' שיש בידו תורה אינו פטור מפריה ורביה עכ"ד, ולפ"ז י"ל דמשה ס"ל דדרשנן טעמא דקרא, וכיון דהוא עומד התורה שפיר מותר לו לפרוש מן האשה.

והבאנו מש"כ בספר מאמר מרדכי, דלכן נתן הקב"ה את התורה ע"י משרע"ה, משום שהוא מלאך כדכתיב (במדבר כ"ט) וישלח מלאך

ובספר דת ודין (פרשת וישב ק"ב) כתב, דמחלוקת יוסף והשבטים היה במה שקראו השבטים לבי השפחות עבדים, דיוסף סבר דהשפחות הם נשי אביו, דבוראי שחררם קודם שבא עליהם, ולכן בניהם אינם עבדים, וטעם פלוגתתם דהם סברו קיין פירות ל"ה כקנין הגוף, ולכן בלהה וזלפה שהיו נכסי מלוג, לא היה לו ליעקב בשפחות הללו כי אם פירות, ולא היה יכול לשחרר אותם, ולכן היו קוראים לבניהם עבדים, אבל יוסף היה נער את בני בלהה ובני זלפה, דסבר דקנין פירות הוי כקנין הגוף, והיה יעקב יכול לשחררם, לכן היה סבור דאינם שפחות ובניהם אינם עבדים עכ"ד.

ומעתה שפיר ממנ"פ שאל ר' יודן, אתמול נאמר לו למשה עלה אל ה' לקבל התורה, ולכאורה המלאכים יש להם טענת בר מצרא, וע"כ דס"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, ובמכר לזמן ליכא דין בר מצרא, ומעתה הצדק הוא עם השבטים, וליכא חטא דמכירת יוסף, ולכן שואל המדרש א"כ אמאי נאמר לו עלה אל הר העברים ודו"ק.

ו) עי"ל, דהבאנו מש"כ בספר שארית יעקב דלכן ליכא טענת בר מצרא, דקי"ל בחו"מ (סי' קע"ה סכ"ז) דאם הלוקח רוצה לבנות בה בתים, ובן המצר רוצה לזוועה, הלוקח זוכה משום ישוב הארץ ואין בה דין בן המצר, וכיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אם מקבלים ישראל התורה מוטב ואם לאו יחזרו לתוהו ובהו, א"כ שפיר קבלו ישראל התורה דישוב הארץ עדיפא מכן המצר עכ"ד.

ובספר נחלת בנימין (מצוה לו אות ו') הקשה אהא דאמרינן דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין התורה אתם מתקיימין וכו', דהאיך חל התנאי בשעת בריאת העולם, הוי ביני התנאים צריך שקדים התנאי למעשה, ואם הקדים המעשה לתנאי תנאי בטל ומעשה קיים, ואחז"ל דבמאמר ראשון נברא העולם, ובהכרח דהתנאי היה לאחר שכבר נבראו שמם וארץ והו"ל מעשה קודם לתנאי ובכה"ג לא מהני תנאי עכ"ק.

וכתב לתרין דאיתא במסכת חגיגה (ק"ה י"ב), תנו רבנן, בית שמאי אומרים, שמם נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ, שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, ובית הלל אומרים, ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמם, שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים וכו' עי"ש, ומעתה אליבא דהמ"ד דס"ל דהשמים נבראו מתחלה ואח"כ היה בריאת הארץ, וא"כ י"ל דבמאמר ראשון נברא שמם, ומד התנה הקב"ה התנאי טרם בריאת הארץ, וא"כ לגבי הארץ שפיר חל התנאי, דהו"ל תנאי קודם למעשה עכ"ד.

היוצא לנו מזה דהך מלתא דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וכו', תליא בפלוגתא אי שמם נבראו תחלה או הארץ נבראת תחלה, דלמ"ד דס"ל דהארץ נבראת תחלה ליכא לממר דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, דהא לא מצי לחול התנאי דהו"ל מעשה קודם לתנאי.

והבאנו הטעם על מה שנגזר על משרע"ה שלא יכנס לארץ ישראל, דהוא בשביל שסורב ללכת למצרים ואמר שלח נא ביד תשלח, ובספר לקט יוסף (פרק משה אות י"ב) כתב, דלכן לא רצה משה רבינו לילך בשליחות המקום, שהיה ירא מפרעה שלא יהרגנו, אך ע"ז קשה הלא איתא במסכת פסחים (ק"ה ח'), איס בן יהודה אומר, כלפי שאמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצו, מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין דיה מזיקתה, תרנגולתך נעקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה, והלא דברים ק"ו ומה אלו שדרכן לזוק אינן ניזוקין, בני אדם שאין דרכן לזוק על אחת כמה וכמה עי"ש, הרי דלאיס בן יהודה גם בפרה ותרנגולת שדרכן לזוק והו"ל שכיח הזיקא, נקטינן דשלוש מצוה אינן ניזוקין, אך זה ילפנן ממה דכתיב לא יחמוד איש את ארצו, את הטפל לארצו,

ובזה יבאר המדרש, דר' יודן שאל ממנ"פ, אתמול אמרת עלה אל ה' כדי לקבל התורה כדי לבטל טענת המלאכים משום דינא דבר מצרא, ולכאורה הלא בלא"ה ליכא טענת בר מצרא כיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וע"כ דהקרא דהיום השש אתיא לתוס' שבת, דלא ילפנן לה מזכור את יום השבת, דס"ל דלא דרשנן את, ומעתה לא ילפנן ממה דכתיב את ארצו, דשלוש מצוה אינן ניזוקין, וא"כ יש למשה אמתלא על מה שסורב בשליחות המקום, ולכן תקשי אמאי נאמר לו עלה אל העברים הזה ודו"ק.

ה) עי"ל, דבספר קולו של יעקב פרשת בראשית (אות ט') הביא מש"כ בספר לחם עוני (ק"ה ס"ה) תירוצ' על טענת המלאכים דהתורה שיכה להם מכח דינא דבר מצרא, עפ"מ ש"כ הרשב"א מובא בחו"מ (סי' קע"ה סעיף ס"ג בהג"ה), דמי שמכר שדה לזמן ולא לחלוטין לית בה דינא דבר מצרא עי"ש, ולפ"מ דאיתא במסכת נדה (ק"ה ס"א), דמצות בטילות לעת"ל עי"ש, א"כ הקב"ה מכר את התורה רק לזמן קצוב, ולא שייך בה דינא דבר מצרא עכ"ד.

וכתב בספר יושב אהלים פרשת בשלח (ק"ה ק"א מהפ"ס) דמכר לזמן דינו כקנין פירות, ולכן דעת הרשב"א הוא רק למ"ד דקנין פירות לא הוי כקנין הגוף, אבל להמ"ד דס"ל דהוה כקנין הגוף, אז אף במכר לזמן אית ביה דינא דבר מצרא כיון דהוה כקנין הגוף עי"ש.

ובספר מגלה עמוקות (סוף אופן ק"א) כתב, דהטעם שנעש משה רבינו ולא זכה ליכנס לא"י, הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, כיון דעיקר הגורם במכירת יוסף היה לוי, ומשה בא משבט לוי לכן נעש משרע"ה על חטא לוי עי"ש, נזעין בספר שער החצר (ס' תל"ז) שכתב, דאע"ג דגם שמעון היה בעצת המכירה עם לוי, מ"מ משמעון כבר נפרע ממנו יוסף בעצמו, כמו שנאמר ויקח מאתם את שמעון וגו' ולוי לא נעש עוד ע"ז, לכן נעש מרע"ה שלא נכנס לא"י עי"ש.

רמז שבכור נוטל פ' שנים, וכמו שהאותיות אלו הם כפל להאותיות שלפניו ולא להאותיות שלאחריו, ה"נ בכור נוטל פ' שנים במוחזק ולא בראוי ע"כ.

ובמדרש איתא פלוגתא אם האותיות המה כסדר אבג"ד, או בדרך תשר"ק, ולפ"ז נמצא אם האותיות כסדר נאמרו היינו אבג"ד, שפיר הוי האותיות בכ"ר כפולות להאותיות שלפניו, אבל אי נימא דהאותיות ניתנו בדרך תשר"ק, א"כ נמצא דהאותיות בכ"ר המה כפולות להאותיות שלאחריהן, והיינו להאותיות העתידות לבא, וא"כ ממלא נסתר הנ"ל, ואדרבה צריכין לומר דבכור נוטל פ' שנים גם בראוי, וממלא גם יעקב נוטל פ' שנים בגלות, ולפ"ז אכתי לא נשלם הזמן במצרים, נמצא לפ"ז דאם הולכין בסדר אבג"ד אז הבכור אינו נוטל חלק בראוי, דהרי אותיות בכ"ר אינו כפולות כי אם להאותיות שהיו, וא"כ ישראל אין נוטלין פ' שנים בגלות מצרים, ושפיר יצאו בזמנם עכ"ד.

ובזה יבאר המדרש, דר' יודן שאל ממנ"פ, אתמול אמרת עלה אל ה' כדי לקבל התורה כדי לבטל טענת המלאכים משום דינא דבר מצרא, ולכאורה הלא בלא"ה ליכא טענת בר מצרא כיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וע"כ דס"ל דלא היה תנאי דס"ל ארץ נבראת תודלה, ומעתה ס"ל דבדרך אבג"ד נברא העולם, ולפ"ז הבכור אינו נוטל חלק בראוי, דהרי אותיות בכ"ר אינו כפולות כי אם להאותיות שהיו, וא"כ ישראל אין נוטלין פ' שנים בגלות מצרים, ושפיר יצאו בזמנם, ולפ"ז דיין סורב מרע"ה ללכת למצרים, ולא היה לו להיעשע על כך, ולכן שואל המדרש א"כ אמאי נאמר לו עלה אל הר העברים ודו"ק.

ז) עי"ל, דאיתא במסכת מגילה (ק"א:) ובמסכת מנחות (ק"צ"ח), אל מול פני המעורה יאירו שבעת הנרות, מלמד שמצדד פניהם כלפי נר מערב ונר מערב כלפי שכינה, ואמר ר' יוחנן מכאן שאמצע משוכה עי"ש, וכתב בספר הליקוטם מבעל סדר הדורות ערך תורה (אות כ"ט) וז"ל, אי אמצע או שליש משוכה פליגי אי משה שהיה שליש מרים אהרן ומשה, או אמצע שהוא אהרן משוכה, ותלוי בה אי חמשה ספרים הם, דאיתא במסכת ברכות (ק"ה:), והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג, דתנא ספרא דב רב (תורת ספרים) בינא דסתוא, וכתב התוס' (ד"ה סיפרא) וז"ל, מהארי דריש שהוא חמור שבספרים, בתוך הבור, שהוא באמצע הספרים עכ"ל, ותורת כהנים הוא באמצע ה' ספרים, ואז אמרין אמצע משוכה, משא"כ אי ס"ל דשבעה ספרים הם, מוכח דשליש משוכה, דהלא תורת כהנים הוא הספר שליש עכ"ל.

והנה כתב המפ' דמה שנחלקו שבטי י-ה על יוסף ויקנאו בו אחדו על שעשה לו אביו כתנות פסים, דלא עלתה על דעתם לחלוק עליו על שתי סלעים כלי מלת שעשה לו יעקב, חס מלהזכיר, אלא כיון שער שלא נבה המשכן היתה עבודה בבכורות ויעקב זכה בבכורה כשקנאה מעשו, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף ועל כן הלבשו כתנות פסים שהם בגדי כהונה.

ובספר חסד לאברהם (פרשת האזינו) כתב, דפלוגתתם תליא אי העולם נברא דרך אבג"ד או דרך תשר"ק, דכתיב כי ב-ה ה' צור עלמם, היינו עם הוי"ד נברא השמים, ועם ההי"א נברא הארץ, ומעתה אי ס"ל דבדרך אבג"ד נברא העולם, אז ההי"א קדמה והארץ נברא תודלה, משא"כ אי ס"ל דרך תשר"ק נברא אז הוי"ד קדמה והשמים נברא תודלה עכ"ד, ולפ"ז ב"ש דס"ל שמים נברא תודלה משום דס"ל דרך תשר"ק נברא העולם, וב"ה דס"ל ארץ נברא תודלה משום דס"ל העולם נברא דרך אבג"ד.

והבאנו הטעם על מה שגזר על משרע"ה שלא יכנס לארץ ישראל, דהוא בשביל שסורב ללכת למצרים ואמר שלח נא ביד תשלח, וכבר כתב המפ' דמרע"ה טעם גדול היה לו בסירוב לילך למצרים, כי רצה שהקב"ה בעצמו יגאלם דבכך יהיה גאולת עולם, שהרי מעש הקב"ה המה נצודים ודבר אלוקנו יקום לעולם, וכדכתיב בשעיה (פרק מ"ח"י) ישראל נושע בה' תשועת עולמם, ולכן אמר שלח נא ביד תשלח, ועיין בתרגום יונתן בן עדיאל שכתב דהיינו ביד פנחס דחמ למשתלחא בסוף יומא, שהתחנן שיהא גאולת עולם ע"י אליהו כפ' שעחיד להיות בקץ הגאולה.

ועיין במד"ר שמות (פרשה ג"ס"ו) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מ' אנכי, א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים כשרד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עי"ש, וכוונת המדרש דמשה טען דכיון דהקב"ה הבטיח דהוא יגאלם, ממלא דבכך הו"ל גאולת עולם, וזה הדמיון לשפחה מטרונית, משא"כ אם הגאולה יהיה על ידי שליח, הו"ל רק גאולה זמנית ובבחינת שפחה כושית, ולפ"ז דיין סורב מרע"ה ללכת למצרים, ולא היה לו להיעשע על כך.

ולכאורה הרי לא היה אפשר שהקב"ה יגאלם בעצמו כיון דעדיין לא נשלם הזמן, וההבטחה דאנכי אעלך גם עלה חל כאשר יתקיים בהם הגזרה ועבדם וענו אותם ארבע מאות שנה, ולפ"ז לאו שפיר עשה משה בסירוב ללכת בשליחותו של מקום.

ובהגדה של פסח בית אברהם פ' סקא מה נשתנה (ק"י"ט:) כתב, דלכן יצאו ישראל ממצרים קודם זמנם, לפ' שמגיע חלק גם לעשו, אך הקשה כיון דיעקב קנה הבכורה מעשו, וכיון דבכור נוטל פ' שנים, וא"כ עדיין לא נשלם הזמן, דהרי לא היה שני חלקם מגזירת ארבע מאות שנה, אך י"ל, דהלא קי"ל בחו"מ (סי' רע"ח סעיף ד') דהבכור אינו נוטל פ' שנים בראוי כבמוחזק, וא"כ ה"נ לא היה צריך ליטול פ' שנים בגלות, דהרי הגלות במ' יצחק ראוי היה, ולא עדיף משאר ירושת, והבא בשם האריז"ל רמז שהבכור נוטל פ' שנים, לפ' שהאותיות בכ"ר הם כפולות להאותיות שלפניו, הב' הוא כפל הא', הכ' הוא כפל הוי"ד, הרי' הוא כפל הק', ובתורה כתיב בכר חסר,

ולכת למצרים, ולא היה לו להיעש על כך, ולכן שואל המדרש א"כ אמאי נאמר לו עלה אל הר העברים ודו"ק.

ח) עי"ל, עפ"מש"כ בספר אשר הנחלים (נחל איתן דף י"ח), דטענת המלאכים דהתורה שייכת להם ולא לבני ישראל היתה, משום שהם נבראים בשני ישראל בשש, והקב"ה השיב להם, דבני ישראל היו במחשבה ליבראות קודם כל מעש בראשית, ולכן ניתנה התורה לישראל משום דאזלינן בתר מחשבה עכ"ד.

ובספר ציונים לתורה (מל"ג דף ה'), כתב לבאר פלוגתא אבי ורבא במסכת תמורה (דף ד'), לגבי כל מלתא דאמר רחמנא לא תעבד ועבר ועבד אם מהני, דאבי ס"ל דאי עבד מהני, דאי לא מהני אמאי לק, ורבא ס"ל דלא מהני והאי דלק משום דעבר אמר דרחמנא עי"ש, וביאר פלוגתתם, דאבי ס"ל דחומר העבירה הוא בעצם המעשה, ועל עצם מעשיו הרי הוא לוקה ולא על המחשבה והזדון הרע, וע"כ ההכרח לומר שתועיל מעשיו, דאי לא מהני מעשיו לא עשה כלום, דעקר המעשה הוא תועלתו ופועלתו, וכל דלא אהני מעשיו אין במעשהו כלום ואין ראוי שלקה, ורבא ס"ל דעקר העבירה והמלקות בא על המחשבה והזדון הרע, אלא דאם אינו עושה מעשה כלל הו"ל לאו שאין בו מעשה ולא לק, משא"כ כאשר היתה שם מעשה עם המחשבה אף שלא הועלה המעשה, מ"מ שפיר לק על המחשבה והזדון הרע לבד במה שעבר אמר רחמנא, ולזה שפיר די כל שעושה מעשה כל דהו אף שאין במעשהו כלום.

ובספר מאמר מרדכי (פרשת ס תשא דף מ"ט), ד"ה הראה לו ליהושע כתב, דמשה לא נכנס לארץ ישראל משום שקבל הערב רב, והחטא שלו בקבלת הערב רב הוא שתתם מהרע על היפה, משום שהמצריים היו יותר רעים משאר אומות, כדכתיב כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען, מתודל במצרים תחלה שהם היו יותר רעים, מכאן זה מוכח כמ"ד כל מלתא דאמר רחמנא לא תעבד, אי עבד מהני, דלמ"ד דס"ל אי עבד לא מהני, הלא איתא במסכת קדושין (דף מ"ד) דלמ"ד התורם מרעה על היפה אין תרומתו תרומה ויחזור ויתורם עי"ש, א"כ לא חטא משה, ולמה לא בא לארץ ישראל, אלא ממה דקא חזינן שלא בא לארץ ישראל מוכח דכל מלתא דאמר רחמנא לא תעבד אי עבד מהני עכ"ד.

ומעתה שפיר ממנ"פ שאל ר' יודן, אתמול נאמר לו למשה עלה אל ה' לקבל התורה, ולכאורה המלאכים יש להם טענת בר מצרא, וע"כ כיון דבני ישראל עלו במחשבה ליבראות תחלה ניתנה התורה להם, ומנה דאזלינן בתר מחשבה, ולפ"ז ס"ל אי עבד לא מהני, ולפ"ז לא חטא משה בקבלת הערב רב, ולכן שואל המדרש א"כ אמאי נאמר לו עלה אל הר העברים ודו"ק.

בברכת גמר חתימה טובה!
להערות: hoilmoshe@gmail.com

וכן איתא בידי משה על המדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד ט"ז) בשם הוזה"ק שיוסף לבש ד' בגדים כנגד ד' בגדי כהונה עי"ש, ולכן הרע לשבטם על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, ומה"ט נחלקן עליו.

ולכאורה הרי שפיר עבד יעקב ליתן הבכורה ליוסף, דכיון שרד ראובן מאותה איצטלא כדכתיב בפרשת ויח (פרשה מ"ט-ק) פחו כמם אל תותר וכתוב בדברי הימים א' (פרק ה-א) ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף וגו', היה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה שהרי היה בכור לאמו רחל שהיתה עקרת הבית.

והרמב"ן עה"ת בראשית (לה"ב) כתב, ועל דרך הפשט יתכן, שראובן בלבד יצועי אביו מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האדום, ולא פחד מאמו כי זקנה היתה, ואולי מתה זלפה, ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה עכ"ד, ולכאורה קשה דהא יעקב כבר קיים מצות פו"ר לכל הדיעות במסכת יבמות (דף ס"א), וא"כ מה חטאו של ראובן במה שבלבל יצועי אביו.

אמנם י"ל, דאיתא במסכת שבת (דף קט"ז), דשבעה ספרי תורות יש ופרשת ויהי בסוע הוה ספר בפני עצמה, וכתב בכלי יקר, דלכאורה יפלא לומר דפרשת ויהי בסוע הוה ספר בפני עצמה כיון דאין בה רמז לשום מצוה, וכתב ד"ל שעשה ספר בשביל מצות פו"ר כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה, כדאיתא במסכת יבמות (דף ס"ה), דכל מ' שאינו עוסק בפו"ר גורם לשכינה שתסתלק מ ישראל דאין השכינה שורה בפחות משני אלפים ושני רבבות מ ישראל שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל עי"ש.

ובספר תפארת צבי פרשת תצוה (דף כ) כתב, דלכאורה מצות פו"ר מבראשית נפקא דכתיב פרו ורבו, ותי' דמבראשית נשמע רק ב' זכרים או זכר ונקבה, ומפרשת ויהי בסוע נשמע דצריכין יותר עי"ש, ולכן י"ל דאע"ג דיעקב כבר קיים מצות פו"ר, מ"מ נחשב לחטא לראובן במה שבלבל יצועי אביו, דהא עי"ז לא יולד ליעקב עוד, ומפרשת ויהי בסוע מוכח דכל אחד מ ישראל צריך להיות זהיר במצוה זו כדי למלאות המספר דזה גורם השראת השכינה עכ"ד.

ובזה יבאר המדרש, דר' יודן שאל ממנ"פ, אתמול אמרת עלה אל ה' כדי לקבל התורה, והטעם הוא משום דמשה הוא שלישי, ושליש משובח, ומנה דאיכא ז' ספרי תורות, ומפרשת ויהי בסוע מוכח דכל אחד מ ישראל צריך להיות זהיר במצות פו"ר, ונחשב חטא לראובן במה שבלבל יצועי אביו, והיה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה.

ומעתה אי"ל דקוש השעבוד השלים הזמן, דהלא זה בא על חטא דמכירת יוסף, וכיון דלא נשלם הזמן, ולפ"ז בדין סרב מרע"ה